

УДК 159.9.07

Одинцова Г.Ю.,

к.психол.н., доцент кафедри практичної психології Інституту управління, психології та безпеки Львівського державного університету внутрішніх справ, horashko@gmail.com

Калька Н.М.,

ст. викладач кафедри практичної психології Інституту управління, психології та безпеки Львівського державного університету внутрішніх справ, mavochka2002@ukr.net

Україна, м. Львів

ДОСЛІДЖЕННЯ БОТАНОМОРФНИХ СИМВОЛІВ ЗАСОБАМИ МАНДАЛОТЕРАПІЇ (У ПЕРІОД КАРАНТИННИХ ОБМЕЖЕНЬ ПАНДЕМІЇ COVID-19 В УКРАЇНІ)

Статтю присвячено узагальненню, аналізу та інтерпретації ботаноморфних символів, зображених досліджуваними у процесі малювання мандал. Проаналізовано поняття «символ», його природу, класифікацію та роль у сучасності. За допомогою інтерпретації ботаноморфних символів здійснено спробу визначити домінуючі переживання та психічні стани досліджуваних у період карантинних обмежень пандемії covid-19 в Україні. Для дослідження застосовано метод мандали. З'ясовано прагнення досліджуваних до послаблення психологічної напруги, пошуку ресурсу для психоемоційного зцілення особистості на етапі переживання кризових ситуацій.

Ключові слова: арт-терапія, мандалотерапія, мандала, емоції, переживання, символ, ботаноморфні символи.

Постановка проблеми. Символи охоплюють усі сфери буття людини, формують світогляд, допомагають пізнавати себе та Світ. Існує ідея символічного відношення зовнішніх предметів, які діють на психіку суб'єкта і образів, що виникають у психіці в результаті цієї взаємодії. Тобто все, що нас оточує має символічне відображення у внутрішньому світі. Наша свідомість та підсвідомість приховує безліч кодів.

Відомий дослідник української національної символіки В. Шаян вважав: «...символ – це зовнішній знак для уявлень, емоцій та ідей, що не дадуться виразити інакше у слові. Символ – є отже якістю, вищою від слова. Символ є комплексом слів та ідей, вираженим одним знаком» [1, с.4-5].

Характеризуючи символ, С.С. Аверінцев говорить, що «символ – це універсальна категорія естетики, яка найкраще розкривається через порівняння із суміжними категоріями образу, з одного боку, і знака – з іншого... Символ – це образ, що розглядається в аспекті своєї знаковості...» [2, с.155].

Французький філософ П. Рікер визначив символ як структуру значення, де один смисл – безпосередній, а інший – непрямий, опосередкований, який має різне прочитання. Водночас, в житті однозначного, безпосереднього обмаль, тому для будь-якого символічного зображення чи тексту характерне одночасне висловлювання декількох версій. Символи мають смисловий залишок, і тому їх потрібно інтерпретувати. Інтерпретація – це розшифрування сенсу, який стоїть за буквальним смислом, і аналіз рівнів значення, які містяться у символі [3].

Символ, як творча психомодель, здатен через уяву, розширюючи зміст, наповнювати його іншими варіантами осмислення, збагачуючи однорідність породженням новосмислових систем. Це значним чином вчить бачити за знаком і чуттєвим образом більше, ніж виявлено, – глибокий прихований смисл, в основі якого сховано дещо духовне, таємне і неказане. Відтак, симво-

лізм є відображенням тієї стадії розвитку психічної ідеї, в якій думка обертається в колі абстрактних понять, не інакше як за допомогою зовнішніх, доступних чуттям знаків, що відповідають якимось поняттям за схожістю і аналогією [4, с.156].

Мета роботи – узагальнення, аналіз та інтерпретація ботаноморфних символів, зображених досліджуваними у процесі малювання мандал. За допомогою інтерпретації символів здійснено спробу визначити домінуючі переживання та психічні стани досліджуваних у період карантинних обмежень пандемії covid-19 в Україні, оскільки специфіка дослідження полягала у проведенні його саме у пік карантину (квітень-вересень 2020 року). Тому малювання мандал виконало як психодіагностичне, так і психокорекційне завдання дослідження.

Виклад основного матеріалу. З метою дослідження особливості символіки мандал використано проєктивну методику MARI Дж. Келлог [5]. Її застосування дає можливість багатомірному вивчення особистості, зокрема спостерігати точну картину психологічного стану особистості, домінуючі переживання та актуальний емоційний профіль через інтуїтивний вибір архетипічних символів та кольорів.

У дослідженні взяли участь 60 осіб (40 жінок і 20 чоловіків) віком 17–64 років, які перебували на карантині. Дослідження проводилося у квітні-вересні 2020 року у м. Львові.

Кожному із досліджуваних запропоновано інструкцію: «Візьміть чистий аркуш паперу А4 і на ньому простим олівцем намалюйте велике коло. Віднайдіть центр кола. Візьміть олівці чи фарби і починайте малювати всередині кола. Пам'ятайте, що зовнішні межі кола не повинні бути для Вас перешкодою. Якщо Ви хочете вийти за межі кола, Ви можете це зробити – це Ваше коло. Коли Ви закінчите малювати назвіть малюнок і напишіть дату. Вкажіть, де знаходиться верхня частина зображення». Після закінчення малювання досліджувані

назвали основні символи малюнка та повідомили, яке значення вони мають для них.

Аналізуючи символи кожної мандали за основу обрано класифікацію О.В. Змановської [6], де виокремлено наступні групи символів:

- зображувальні або образотворчі (природа, тварини);
- графічні (геометричні фігури);
- математичні (числа, дії);
- іменні (імена, власні назви, букви);
- кольорові символи;
- поведінкові символи;
- символи цінності;
- персоніфіковані символи (образи героїв, кумирів, богів).

О.В. Змановська виділяє такі символи за функціональною приналежністю як наукові, філософські, міфологічні, релігійні; природа, суспільство, увесь світ; ідеологічні; технічні, класичні, із зображенням людини.

Базуючись на класифікації О.В. Змановської та беручи до уваги власні критерії виокремлено такі групи символів у мандалах:

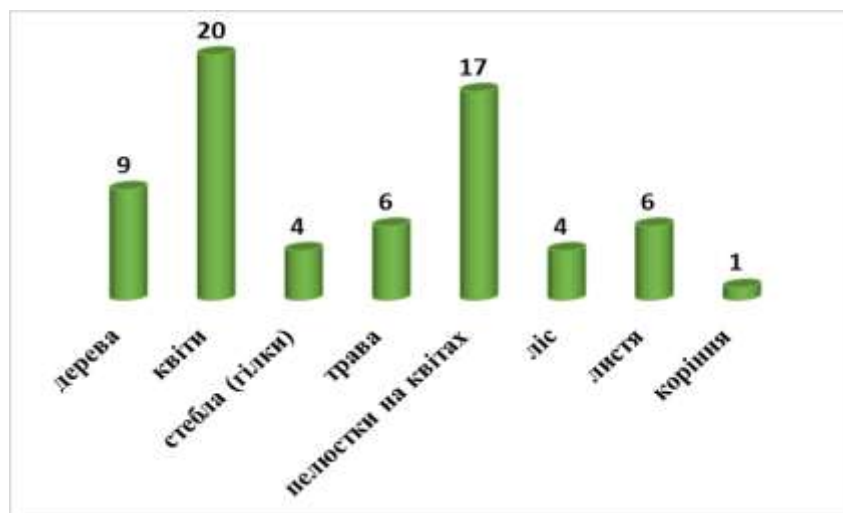
- стихії;
- об'єкти неживої природи;
- пори року;
- люди;
- дерева, рослини та їх частини (ботаноморфні символи);
- небо (небесні об'єкти);
- живі створіння (тварини);
- графічні геометричні фігури.

З давніх-давен коло було символом циклу життя. Мандала – це коло, складна геометрія, в якій закодовано глибокий духовний зміст. Мандала символізує сферу, навколишнє середовище, є відображенням природи. Малювання мандали використовується як засіб спрямувати розум і вселити спокій у внутрішній світ. Тому не дивно, що у результаті якісної обробки отриманих малюнків мандал виявлено, що домінуючими символами у мандалах є дерева, рослини та їх частини, тобто ботаноморфні символи. Інші символи, такі, як графічні та геометричні фігури, небо (небесні об'єкти) та об'єкти неживої природи, люди та пори року представлені у меншій кількості (Рис1.).

Рис.1. Показники символів у мандалах (фактично наявні).

У групу ботаноморфних символів увійшли дерева, рослини та їх частини, зокрема: дерева, квіти, стебла (гілки), трава, пелюстки на квітах, ліс, листя, коріння (Рис.2.).

Рис.2. Ботаноморфні символи у мандалах.

Кожна мандала містить унікальний символізм, бо кожен елемент, а також їх взаємодія відрізняються за значенням. У мандалі присутні фігурні елементи і образи, які символізують і характеризують відповідні

якості особистості досліджуваного.

Нижче подано таблицю з інтерпретацією ботаноморфних символів (Табл. 1).

Таблиця 1

Ботаноморфні символи у мандалах

Дерево	Є одним із найбільш універсальних символів духовної культури людства, основа світобудови. Воно символізує центральну вісь Світу, що поєднує Небо і Землю; людину і її шлях до духовних висот; цикл життя, смерті і відродження; Всесвіт і його процеси вічного відновлення. Також є символом життєвості, життєздатності, родючості, плодючості, відтворення, довговічності, здоров'я; оновлення (божественне, нескінченне), омолодження; зростання, експансії (по вертикалі); припинення хаосу, встановлення гармонійних зв'язків і рівноваги; краси, величі; притулку, захисту і підтримки.
Квіти	Квіти в мандалі можуть бути провісниками весни, розкривають поживлення або прискорення в циклах особистого зростання. Вони можуть символізувати: утробу, в якій є індивідуальність людини; виконання мети або завдання, яка вимагала старанності та затрати сил; процес зростання, що відбувається через відносини з архетипом – Самістю; вічне оновлення життя; кристалізацію і відчуття світла, трансцендентну силу, духовне відродження. З давніх-давен квіти дарували на знаки любові, вручалися на церемоніях, урочистостях за заслуги і досягнення. Квіти присутні у шлюбних святах, були прощальним даром в ритуалах, пов'язаних зі смертю. Квітка має круглу форму з пелюстками, що ростуть з центру, що споріднює структуру квітки з архетипічною формою мандала. Душа – квітка. Алхіміки вважали квіти символом дії, роботи сонця, чия активізуюча сила змушувала їх відправлятися на пошуки золота. Червоні квіти говорять про силу тваринного життя, з її кров'ю і пристрастями. Помаранчевий і жовтий повторюють сонячний символізм квітки. Блакитна квітка – символ неможливого і говорить про зв'язок Душі з Богом або містичним центром. Розкриття квітки – це розвиток духовного потенціалу людини.
Стебла (гілки)	Символізують підйом до найвищих небесних сфер, досягають загадкового світу витоків усього сущого, де живуть боги й зірки; поєднання з іншими світами; зв'язок між нижчим і вищим світом, ключ до небесного світу, ініціацію; пізнання нового; повернення юності, відродження і безсмертя; весняний ритуал родючості.
Трава	Є символом вічного життя, його гармонії та безсмертя, безупинного руху; життєдайної сили, натхнення, допомоги у боротьбі зі страхами, сумнівами; перемоги та тріумфу; рідної землі; поєднання людини, її ества та природи.
Пелюстки на квітах	Є символом чуттєвості, ніжності, контакту зі світом, інтелекту, життєвої сили, контакту зі світом. Значення окремих пелюсток Квітки Життя: перша – позитивність у думках і почуттях, друга – зосередженість і контроль над свідомістю і думками, третя – вміння керувати своєю волею, четверта – відчуття внутрішнього спокою, п'ята – відкритість розуму і терпеливість до інших, шоста – вдячність життю за всі дари і можливості.
Ліс	Символізує: надприродне знання; несвідоме і його таємниці; уособлення Псіхе і жіночого начала; місце ініціації, невідомих небезпек і темряви; секрети природи, в які потрібно проникнути, щоб зрозуміти їх зміст. Похід в ліс – символічна смерть перед відродженням в ході ініціації. Так як жіноче начало прийнято ототожнювати з безсвідомим в людині, ліс також розглядається як символ несвідомого. З цієї причини лісові страхи, настільки часті в дитячих казках, розглядаються як небезпечні аспекти несвідомого, тобто тенденція до пожірання або приховування розуму (за К.Г. Юнгом). Підкреслює протилежність місту, дому і землі, що обробляється, як безпечним територіям, означає притулок усіх можливих небезпек, демонів, ворогів і хворіб. Містичне, або таємне, місце, в якому не наважуються заходити надто далеко, дрімучий ліс разом з пишною рослинністю символізує активні можливості підсвідомості.
Листя	Символізує: силу, невибагливість, довголіття; надію і відродження, удачу, міцне здоров'я і молодість.
Коріння	Якщо коріння входить у землю – це вказує на наше земне життя. Є символом зв'язку із сім'єю; твердості і непохитності своєї позиції; вміння вникати в суть питання і зосереджуватися на основному.

Рис.3. Ботаноморфні символи у мандалах.

Символ і образ у психічному відображенні дуже залежні від часу і терену. Інтерпретуючи групу ботаноморфних символів та асоціації з ними, для всіх респон-

дентів, враховуючи ситуацію карантину та ізоляції, важливим є задоволення власних емоційних потреб через переживання позитивних емоцій, задоволення від весни,

життя, стабілізація і спокій у життєвих процесах. Брак і потреба таких емоцій чітко корелюють із ситуацією, яка призводить до браку їх переживання через ізоляцію у зв'язку з карантинном та вимушеним сповільненням ритму життя, неможливістю повноцінно реалізовувати потребу відпочинку та розваг, які зазвичай є джерелом позитивних емоцій (Рис.3).

Зв'язок із природою допомагає людині краще пізнати себе в природному середовищі, у природних явищах та стихіях у собі. Наділяючи таку абсолютну константу як природа власною назвою – Природа – ми надаємо їй надважливого значення, обумовлюючи, що на часі до неї необхідно ставитися як до живої істоти. Це є прикладом втілення нашої свідомістю заклику Природи до самозбереження якраз через Людину – як найвищий виразник природної свідомості.

Слід зазначити, що мандали з домінуванням ботаноморфних символів містять позитивні асоціації та життєствердні смислові повідомлення з установкою на краще та конструктивні зміни у житті. Так, серед асоціацій респондентів найчастіше зустрічаються слова «свобода», «весна», «старт», «умиротвореність», «життя», «гармонія», «світло», «зміна», «трансформація», «кохання», «барви», «літо». Смислові повідомлення у таких мандалах містять інформацію з позитивними установками, вірою та налаштуваннями, як-от «Жити яскраво», «Яскравості і менше кривих ліній у житті», «природа квітчається, людська особистість розвивається», «У будь-якій ситуації залишатися на позитиві, помічати хороше», «Краса – в деталях».

Сукупність асоціацій, силових повідомлень та характеристика емоційного налаштування мандал з ботаноморфними символами безперечно вказують на наявність особистісних ресурсів та позитивне бачення майбутнього, незважаючи на невизначену ситуацію пандемії.

Висновки. Отже, символізм мандал дає змогу «зануритися» у тонкощі внутріособистісних переживань індивіда під час карантинних обмежень та зрозуміти сутність та вплив карантинних обмежень на особистісне спрямування у період невизначеності. Домінування ботаноморфних символів у мандалах доводить домінування позитивних життєвих установок у осіб, які перебувають в карантині, віра у краще та зміни, особистісну спрямованість на зміни та пошук ресурсу.

Переважання вищезгаданих символів ще раз підкреслює глибинну усвідомленість індивіда єдності з природою, потребу у переживанні гармонії та балансу, врегулюванні та стабілізації звичного ритму життя у порівнянні з тим, який диктує пандемія коронавірусу.

Подальше дослідження вбачаємо у якісному аналізі та інтерпретації символів неба (небесних об'єктів) з метою виявлення специфіки особистісного профілю та домінуючих переживань досліджуваних.

Література

1. Шаян В. Українська символіка. Гамільтон (Онтаріо, Канада): Видавництво «Українське відродження». 1990. 35 с.
2. Аверинцев С. Собрание сочинений / Под ред. Н.П. Аверинцевой и К.Б. Сизова. София-Логос. Словарь. К.: Дух і Літера, 2006. 912 с.
3. Рыккер П. Конфликт интерпретаций: Очерки о герменевтике / Пер. с фр. И.С. Вдовиной. М.: Канон-Пресс-Ц: Кучково поле, 2002. 624 с.
4. Творчість через Символ: монографія / В. Сніжко, Л. Отрошко; ІНДІУ МОІН України – Сімферополь: ДП видавництво «Таврія», 2010. 236 с.
5. Тамашина Н. Метод МАРІ (МАРИ) Дж. Келлог URL: <https://www.b17.ru/article/32450/>
6. Змановская Е.В. Современный психоанализ. Теория и практика. Питер. 2011. 288 с.

References

1. Shayan V. (1990). *Ukrainian Symbolica* [Ukrainian symbols]. Gamil ton (Ontario, Canada): *Ukrainian vidrodzhennya*, 35 s. [in Ukrainian].
2. Avernocev S. (2006). *Sobranie sochineniy* [Collected works]. Sofyya-Logos. Slovar. K.: Dux i Literatura, 912 s. [in Rus.].
3. Рыккер П. (2002). *Konflikt ynterpretatsiy: Ocherky o germeneytyke* [Conflict of Interpretations: Essays on Hermeneutics]. (I.S. Vdovina, Trans.) M.: Kanon-Press-Cz: Kuchkovo pole, 624 s. [in Rus.].
4. Snizhko V., Otroshko L. (2010). *Tvorchist cherez Symbol: monografiya* [Creativity through the Symbol: a monograph]. Simferopol: Tavriya, 236 s. [in Ukrainian].
5. Tamashina, N. *Metod MARI (MARI) Dzh. Kellogg* [MARI Method J. Kellogg]. URL: <https://www.b17.ru/article/32450/> [in Rus.].
6. Zmanovskaya E.V. (2011). *Sovremennyy psixanaliz. Teoriya y praktyka*. [Modern psychoanalysis. Theory and practice]. Pyter, 288 s. [in Rus.].

Odyntsova H.Yu.,

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of Practical Psychology Department, Institute of Management, Psychology and Security, Lviv State University of Internal Affairs, horashko@gmail.com

Kalka N.M.,

Senior lecturer of Practical Psychology Department, Institute of Management, Psychology and Security, Lviv State University of Internal Affairs, mavochka2002@ukr.net

Ukraine, Lviv

STUDY OF BOTANOMORPHIC SYMBOLS BY MANDALA THERAPY (DURING QUARANTINE RESTRICTIONS OF THE COVID-19 PANDEMIC IN UKRAINE)

The article is devoted to the generalization, analysis and interpretation of botanomorph symbols depicted by the subjects in the process of drawing mandalas. The concept of «symbol», its nature, classification and role in the present are analyzed. An attempt to determine the subjects' dominant experiences and mental states during the quarantine restrictions of the covid-19 pandemic in Ukraine was made by using the interpretation of botanomorph symbols. The mandala method was used for the study. The desire of the subjects to reduce psychological stress, to find a resource for psycho-emotional healing of the individual at the stage of experiencing crisis situations has been clarified.

Key words: art therapy, mandala therapy, mandala, emotions, experiences, symbol, botanomorph symbols.